

MAREK STAROWIEYSKI

KONFERENCJA O MĘCZENNIKACH LYOŃSKICH Z 177 R.

(Lyon, 20—23 IX 1977 r.)

Pierwszym dokumentem dotyczącym historii chrześcijaństwa w Galii jest „List” chrześcijan Lyonu i Vienne do swych braci w prowincjach Azji i Frygii. Euzebiusz z Cezarei przekazał go w obszernych fragmentach w V księdze „Historii kościelnej”, którą w całości zamieścił w swym zaginionym dziele „Zbiór akt męczenników”. Autorem „Listu” jest prawdopodobnie św. Ireneusz, późniejszy biskup Lyonu († ok. 202 r.), a jego treścią — opis pogromu gminy chrześcijan Lyonu i Vienne, dokonanego najprawdopodobniej w 177 r. (data umowna). Zginęło wtedy 48 osób, jak podają późniejsze, ale wiarogodne wykazy. „List” — obok „Pasji św. Felicyty i Perpetuy” — należy do najpiękniejszych utworów literatury chrześcijańskiej dotyczących męczeństwa; jego wartość historyczna nie podlega wątpliwości, ponieważ zawarte w nim wiadomości pochodzą od świadków naocznych. Oprócz opisu samego męczeństwa zawiera wiele szczegółów dotyczących życia i składu gminy chrześcijańskiej Lyonu.

Wydarzenia 177 r. mają znaczenie zarówno dla historii chrześcijaństwa w Galii, jak i dla historii powszechnej Kościoła. Dlatego obok licznych obchodów religijnych z okazji 1800-nej rocznicy męczeństwa *Centre National de la Recherche Scientifique* oraz *Sources Chrétiennes* zorganizowały konferencję naukową poświęconą męczennikom z Lyonu. Odbywała się ona w muzeum gallo-rzymskim w Lyonie. Na poszczególne dni przewidziane były odrębne grupy tematyczne referatów.

Pierwszy dzień poświęcono stosunkom panującym w Lyonie i Vienne w II w. W wykładzie wstępnym A. Audin, znany archeolog Lyonu, odkrywca szeregu pomników, m.in. amfiteatru, omówił topografię starożytnego Lyonu, który skupiał się w trzech ośrodkach. Na wzgórzu Fourvière (*Forum Vetus*) znajdowały się: teatr, odeon, forum oraz centrum miejskie, a poza murami prawdopodobnie cyrk. Drugim ugrupowaniem było Condate u zbiegu Rodanu i Saony, gdzie wznosił się amfiteatr trzech Galii, w którym ponieśli śmierć męczennicy lyońscy. Trzecią dzielnicę stanowiła Canabae, wyspa położona na Rodanie i połączona mostami z obydwojma brzegami Rodanu. Referat A. Audina dobrze zorientował w topografii miasta, do której potem odwoływali się inni prelegenci. Po tym wstępnym wykładzie dwa kolejne dotyczyły kultu oficjalnego w Loynie: prof. M. Leglay (Uniw. Paryż X) zapoznał z kultem cesarzy w II w., a prof. D. Fishwick (Uniw. w Albercie, Canada) z kultem federalnym trzech Galii (*Belgicae, Lugdunensis*

ti *Aquitaniae*). W następnych dwóch referatach omówiono aspekty ekonomiczne i społeczne życia Lyonu II w. Podstawą ich były inskrypcje znalezione w Lyonie. Prof. J. Rougé (Uniw. Lyon) stwierdził istnienie w tym czasie w Lyonie trzech grup etnicznych: Gallów, Rzymian i ludności napływowej ze Wschodu. Miasto tworzyło ważne centrum ekonomiczne, tak handlowe jak i przemysłowe (np. ceramika), polityczne (stolica prowincji Lugdunensis) i religijne (stolica kultu federalnego trzech Gali). Prof. L. Gracco-Ruggini (Uniw. Turyn) omówiła strukturę społeczną ludności. Nieobecny prof. G. Thomas nadał streszczenie referatu na temat przynależności społecznej męczenników lyońskich, wśród których znajdowali się zarówno wolni, posiadający własnych niewolników, jak i niewolnicy. Na podstawie analizy ich imion można stwierdzić, że byli wśród nich przedstawiciele Gallów, Rzymian i Greków (ci ostatni w nieco wyższym procencie niż ilość imion greckich odnalezionych na inskrypcjach w Lyonie). Uzupełnieniem referatów było zwiedzanie muzeum gallo-rzymskiego, mieszczącego się koło teatru na stokach wzgórza Fourvière, w które jest tak wkomponowane, że pomimo dużych rozmiarów jest prawie niezauważalne, stanowiąc przykład harmonijnej współpracy architektów, archeologów i urbanistów. Posiada bogate zbiory, chociaż dział dotyczący chrześcijaństwa jest stosunkowo ubogi.

Dalsze referaty wygłoszone tego dnia dotyczyły epigrafii. Archeolog J. Guey omówił sławną inskrypcję dedykacyjną, znaną w amfiteatrze. A. Ferrua, rektor Instytutu Archeologii Chrześcijańskiej w Rzymie, zajął się inskrypcjami lyońskimi, które uważano za chrześcijańskie oraz za powstałe w czasach przed Konstantynem Wielkim. Wykazał, że są to inskrypcje bądź pogańskie, bądź też powstałe później. Duże zainteresowanie wzbudził referat C. P. Jonesa (Uniw. Toronto, Canada), który zanalizował sporną inskrypcję Eutekniosa z III w., odkrytą w dzielnicy Lyonu — Saint-Just, wydaną krytycznie i omówioną przez J. Pouilloux w *Journal des Savants* (1975, s. 58—75). Według Jonesa odnosi się ona do kupca syryjskiego, a nie do retora i nie ma powodów do twierdzenia, że był on chrześcijaninem. Nie świadczą o tym nawet takie wyrażenia pozornie chrześcijańskie jak np. *chrestos kai dikaios*. W dyskusji, tym ciekawszej że wziął w niej udział również Pouilloux, próbowano rozwiązać kwestię, czy jest to inskrypcja chrześcijańska czy pogańska. Wydaje się, że nie można zaliczać nagrobka Eutekniosa do typowo chrześcijańskich inskrypcji, jak nagrobek Abercujusa czy Pektoriosa. Z punktu widzenia metodologicznego na szczególną uwagę zasługiwała próba wyjaśnienia inskrypcji odwołująca się nie tylko do materiału filologicznego, ale także ikonograficznego, tj. do mozaik z Filippopolis w Syrii.

W drugim dniu tematem referatów był „List” chrześcijan Lyonu i Vienne. T. D. Barnes (Uniw. Toronto) poruszył sprawę daty podanej przez Euzebiusza. Sam Euzebiusz nie znał dokładnej daty, a jedynym źródłem były dla niego dane zawarte w liście. Jednym z najciekawszych referatów konferencji była prelekcja bollandysty J. Van der Straatena (Bruksela) omawiająca sprawę domniemanego męczeństwa św. Ireneusza. Stwierdził on, że do VI w. nie tylko tacy pisarze, jak Tertulian, Hipolit, Euzebiusz i Hieronim, ale także pisarze gallijski, np. Eucher czy Sydonius Apollinaris, nie wiedzieli nic o tym męczeństwie. Natomiast wiadomość ta znajduje się w martyrologiach Florusa i Usuarda. Prelegent wykazał, że legenda o męczeństwie św. Ireneusza powstała w VI w. w Burgundii (Longres, Dijon) i stąd prze-

dotarła się do martyrologiów. J. Ruyschaert, wiceprefekt Biblioteki Watykańskiej, omówił znaczenie terminów *martyr* i *confessor* oraz ich odpowiedników w greckim tekście listu. Referat prof. W. H. C. Frenda (Uniw. Glasgow), odczytany z powodu nieobecności autora, porównywał św. Blandynę, należącą do omawianej grupy męczenników, ze św. Perpetuą. Uzupełnieniem referatów było zwiedzanie miejsca męczeństwa, tj. niedawno odkrytego amfiteatru, który jest najstarszym amfiteatrem Galii. Pierwotnie był to niewielki amfiteatr dla reprezentantów sześćdziesięciu narodów Galii. Powiększony w czasach Hadriana (rozmiary areny: 66 m × 48 m) mógł pomieścić ok. 25000 widzów.

W dalszym ciągu obrad tego dnia prof. M. Sordi (Uniw. *Sacro Cuore*, Mediolan) naświetliła podstawy prawne procesu z 177 r. M. Sordi jest autorką obszernej monografii *Il cristianesimo e Roma*, Bologna 1965, w której szeroko omówiła ten proces (s. 171—196). Zwróciła ona uwagę na różnicę między procedurą zawartą w liście Trajana do Plińsusa (nie poszukiwać; oskarżonych wypuścić, gdy się wyrzekną chrześcijaństwa) a zastosowaną w procesie w Lyonie. Na podstawie Apologii Melitona i Atenagorasa wiadomo, że ta ostatnia procedura była w powszechnym użyciu za Marka Aureliusza. Wprawdzie nowe decyzje, wspomniane jako *kaina dogmata*, nie dotyczyły wprost chrześcijan, ale można je było w tym celu wykorzystywać. Referat W. Sestona na temat aspektu jurydycznego prześladowania w 177 r. nie został odczytany z powodu nieobecności autora. Jako ostatni wygłosił referat prof. F. Millar (*The Queen's College*, Oxford) na temat wzajemnego przenikania się kultury Wschodu i kultury łacińskiej: kraje łacińskie przyjęły chrześcijaństwo posługujące się językiem greckim, a jednocześnie kultura grecka przyswoiła sobie prawo rzymskie.

Przedmiotem trzeciego dnia kolokwium była ówczesna sytuacja chrześcijaństwa i innych religii w dolinie Rodanu. Prof. C. Pietri (Uniw. Paryż IV) scharakteryzował stosunki między Galią chrześcijańską i Rzymem w II w. Prof. R. Turcan (Uniw. Lyon) zapoznał z religiami orientalnymi w Lyonie. Istniały tam trzy duże grupy: czciciele Izdydy, Kybele i mniejsza liczbowo grupa czcicieli Mitry. Brakuje natomiast wiadomości o kultach syryjskich. Nie ma też podstaw, by sądzić, że winę za wydarzenia 177 r. ponoszą czciciele którejkolwiek z tych grup, szczególnie zaś czciciele bogini Kybele. Powodem rozruchów mogły być raczej polityczne. Chrześcijanie bowiem uważali klęski, jakie spadły na imperium rzymskie w ostatnich latach panowania Marka Aureliusza, za radosne znaki przyjścia Pana, co wywołało oburzenie ludności. Prof. H. Kraft (Uniw. Kiel) wskazał na związki chrześcijan Lyonu z montanizmem, a prof. G. Bowersock (Uniw. Harvard) na kontakty kościołów Lyonu i Vienne z Azją. Prof. M. Simon (Uniw. Strasbourg) poruszył zagadnienie stosunku Żydów do chrześcijan. Chociaż w Galii i w Lyonie istniały wówczas kolonie Żydów, jednak nie można ich uważać za sprawców pogromu w 177 r.

Po południu zwiedzano zabytki Vienne: Saint-Romain-en Gal, tj. dzielnicę Vienne po drugiej stronie Rodanu z obszernym polem wykopalisk, na którym dokonano ciekawych odkryć archeologicznych: Muzeum Archeologiczne przy kościele Saint-André-le-Haut, lapidarium w kościele św. Piotra oraz wykopaliska przy tym kościele, gdzie odkryto mury kościoła pochodzącego w swych najstarszych fragmentach z IV w. W czasie zwiedzania zabytków F. Descombes (asystentka Uniw. Paryż X) mówiła o kościołach w Vienne. Nie ma wiadomości o kościołach przedkonstantyńskich, jest jednak rzeczą pewną, że ok.

360 r. istniał w Vienne kościół. Wiadomo też o zespole budowli sakralnych: kościoła Machabeuszów, baptysterium św. Jana oraz kościoła poświęconego Maryi. Przed VII w. pojawiają się liczniejsze świadectwa o kościołach w Vienne i poza murami miasta. Te ostatnie powstają licznie począwszy od V w. po obydwu brzegach Rodanu (kościół św. Gerwazego i Protazego, Apostołów, św. Fereola).

Tematyka ostatniego dnia dotyczyła kultu i ikonografii męczenników z Lyonu. J. F. Reynaud (*Centre National de la Recherche Scientifique*) omówił najstarsze budowle sakralne w Lyonie na podstawie wykopalisk w Saint-Just i koło katedry św. Jana. L. Neyrand (*Sources Chrétiennes*) zanalizował tłumaczenie listu męczenników Lyonu dokonane przez Rufina. W ostatnim referacie C. Brisac (Paryż) wykazała, że witraże katedry św. Jana w Lyonie, przedstawiające — według powszechnego mniemania — męczenników lyońskich, wyobrażają męczeństwo św. Cypriana.

Referaty konferencji mają być wydane w osobnym tomie, który bez wątpienia będzie stanowił ważny przyczynek do poznania nie tylko wydarzeń z 177 r., ale także historii Kościoła, szczególnie w Galii w II w. Cechą charakterystyczną konferencji było szerokie omówienie tła wydarzeń. Naświetlano je z punktu widzenia gospodarczego, społecznego i politycznego, biorąc pod uwagę najnowsze odkrycia archeologiczne. Brakowało natomiast uwzględnienia teologii oraz psychologii męczeństwa, chociaż „List” przynosi obfity materiał na ten temat. Sam Euzebiusz to zaznacza, że jest to rozprawa nie tylko historyczna, ale i pouczająca.¹

Na szczególnie podkreślenie zasługuje „wizja lokalna”, którą umożliwiono uczestnikom konferencji. Rzadko bowiem zdarza się, aby na kongresie dotyczącym starożytności można było bezpośrednio zapoznać się z miejscami, budowlami czy fragmentami epigraficznymi, związanymi z poruszoną tematyką. Warto też wspomnieć o specyficznej, kameralnej atmosferze kolokwium, w którym brali udział ludzie znający się bądź z publikacji, bądź także osobiście. Stworzenie tej atmosfery było zasługą ekipy naukowej i sekretariatu *Sources Chrétiennes*.²

¹ Eusebius, *Historia ecclesiastica* V, 2, 7.

² Wyniki konferencji przedstawił syntetycznie C. Mondésert SJ, dyrektor *Sources Chrétiennes*. Tekst tego referatu ukazuje się jednocześnie w *Révue des études augustiniennes* oraz w *Classical Folia* (w przekł. angielskim). Niżej zamieszczony przekład polski został dokonany dzięki udostępnieniu maszynopisu przez autora w czasie jego pobytu w Polsce oraz pozwoleniu na druk, za co redakcja STV składa autorowi podziękowanie.